

Notes bibliogràfiques*

Tres contes meravellosos del segle XIV edició i comentaris de Lola Badia

**Barcelona: Quaderns Crema
(Mínima menor, 92), 2003, 182 pp.**

Este libro permite redescubrir tres obritas en verso de los siglos XIV y XV. Sus títulos, más o menos convencionales, son *Fraire de Joy e Sor de Plazer*, *Salut d'amor* y *Faula*, la última del mallorquín Guillem de Torroella. Hasta hoy, sólo los especialistas en literatura medieval se han asomado a estos relatos. Lo hacían con esa rara forma de la resignación que se confunde con el interés arqueológico; verbigracia: la *Faula* interesaba porque permitía documentar la asimilación del mito artúrico en las letras catalanas, y porque Bernat Metge y Joanot Martorell la leyeron con fruición y provecho. Este libro, debidamente adaptado a un público amplio, rescata a esas tres obritas de los bosquejos académicos para devolverlas a

la dimensión en que nacieron. Eran, ante todo, textos de entretenimiento que prometían maravillas, sorpresas exóticas y agradables peripecias; textos pensados para un público afecto a las frivolidades y los devaneos del amor cortés. En una operación de maravilloso anacronismo, el buen hacer de Lola Badia ha hecho posible que, cinco siglos después, estas narraciones compartan anaquel con Quim Monzó y Sergi Pàmies. Nada habría sido más justo.

En un preliminar apasionante, la Dra. Badia desmenuza los temas, procedimientos y formas que definen a los tres textos reunidos. Sus lectores sentían predilección por fantasías urdidas a base de islas que se transforman en ballenas, papagayos que hablan anunciando buenas nuevas, un rey Arturo que vive lejos de su tierra para volver algún día y damas durmientes que inauguran una dilatada saga de princesas soñolientas. Para redondear la fórmula, lo maravilloso medieval se adereza con la inevitable dosis de amor cortés y con llamamientos a restaurar el ideal perdido de la cavallería. Al margen de los estudios particulares sobre cada obra (no muy numerosos, por cierto), el preliminar de Lola Badia es, en justicia, la mejor visión de conjunto escrita hasta la fecha sobre la narrativa fantástica y cortés en catalán de aquellos siglos.

Fiel al espíritu divulgativo de la colección (*Mínima menor*), los textos están pensados para lectores ajenos

a los pormenores de la medievalística. Los textos provenzales, escritos en verso, han sido catalanizados y prosificados atendiendo a un riguroso criterio de traducción, que el lector hallará desplegado en las pp. 48-49 del libro. Este hecho no es baladí: la traducción ha obligado a la editora a entender el texto al pie de la letra, principio elemental que no siempre observan los editores de textos antiguos. Por ello, la edición también es una herramienta útil en manos del especialista, que podrá resolver los pasajes oscuros de los textos provenzales consultando las soluciones que ofrece la versión que reseñamos. La decisión de modernizar las obras es coherente y saludable, o al menos lo es más que los criterios que han regido durante años, y rigen aún, en colecciones como la MOLC, donde muy a menudo el lector laico es abandonado a su suerte, sin notas de ayuda, ante textos que, a menudo también, sólo entienden los especialistas más familiarizados con la lengua medieval. Las tres obritas traducidas aquí, por cierto, figuran en la colección de marras en un provenzal sin notas que acaba por resultar críptico para la mayoría del público al que va dirigida.

Cierran el volumen una colección de notas y resúmenes con la erudición imprescindible, y un índice de nombres. Junto al Eiximenis de Sadurní Martí y el Bernat Metge de la propia Lola Badia, este volumen anima una colección que dice mucho

* Agraïm els suggeriments d'Elisa Varela i Joan Molina.

de la valentia y el acierto de Quaderns Crema, y que en cierta medida recupera el espíritu, riguroso y divulgativo, que alumbró el nacimiento de Els Nostres Clàssics hace más de ochenta años, mucho antes de que buena parte de la medievalística catalana se encerrara en las grandes bibliotecas y los ámbitos universitarios. La literatura medieval en catalán va ocupando, lentamente, un vacío en el mercado que nunca debió haber perdido.

RAQUEL ROJAS FERNÁNDEZ

Ramon Llull, Començaments de medicina, Tractat d'astronomia, ed. Lola Badia, Palma de Mallorca: Patronat Ramon Llull, 2002, (Nova Edició de les Obres de Ramon Llull, V).

Afegeix una edició amb grafia modernitzada a l'edició crítica.

Ramon Llull, Darrer llibre sobre la conquesta de Terra Santa, introducció de Jordi Gayà, traducció de Pere Llabrés, Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya / Fundació Enciclopèdia Catalana, 2002, 228 pp.

Bona introducció al Llull missioner, amb una selecció de diversos textos on el beat tracta les seves ambicions missionals.

Anthony Bonner (amb M. I. Ripoll), Diccionari de definicions lul·lianes / Dictionary of Lullian Definitions, Barcelona / Palma: UB / UIB, 2002, 293 pp. (Blaquerna, 2)

Àngels e demonis Francesc Eiximenis

ed. Sadurní Martí, Barcelona: Quaderns Crema (Minima minor, 90), 2003, 247pp.

El *Llibre dels àngels* de Francesc Eiximenis és un tractat divulgatiu pensat per a lectors que, tot i no tenir una formació específica, estaven interessats per qüestions teològiques. La intenció essencial d'Eiximenis era difondre-hi el culte als àngels, especialment a sant Miquel. Amb aquest objectiu (i, en última instància, per tal d'afavorir la bona moral cristiana), l'autor va envernissar el tractat amb reflexions sobre moral pràctica i amb coneixements generals sobre els àngels vencedors i sobre aquells que, condemnats per Déu, van perdre la condició angèlica i van passar a ser anomenats dimonis.

L'*Àngels e demonis* de Sadurní Martí, professor de la Universitat de Girona, participa també d'un propòsit divulgatiu: és una edició molt amena del quart tractat del *Llibre dels àngels*, adreçada a un públic no especialitzat, però interessat, en la literatura medieval. D'acord amb la intenció divulgativa, l'editor ha regularitzat l'ortografia de l'original per facilitar-ne la lectura.

La voluntat d'Eiximenis de donar a conèixer els principis de la doctrina cristiana als llecs i de fomentar-ne la devoció té molt a veure amb les orientacions de l'orde franciscà i no és exclusiva del *Llibre dels àngels*. Descendent segura-

ment de família benestant, Eiximenis estava estretament relacionat amb la família reial, primer amb la cort del rei Pere III, i després amb els seus fills, Joan i Martí, i les seves famílies. És en aquests ambients on hem de situar la seva primera producció, la gran obra enciclopèdica doctrinal inacabada *Lo crestià*. Aquesta obra li donà prestigi ja a l'època, i avui és la que el fa especialment conegut. Però la quantitat d'obres produïdes pel frare és titànica, tant en català, per exemple el *Llibre de les dones*, com en llatí (en menor quantitat), com ara una *Ars praedicandi*.

El *Llibre dels àngels* (1392), l'obra en català més llegida d'Eiximenis, va tenir un èxit extraordinari des del primer moment (Martí en dona testimonis en el Pròleg). Està dividida en cinc tractats, cada un dels quals tracta un aspecte diferent sobre els àngels: la naturalesa dels àngels (primer tractat), les jerarquies i els ordes angèlics (segon tractat), la seva feina respecte els homes (tercer tractat), l'exemple de l'arcàngel sant Miquel (cinquè tractat). El quart tractat, l'editat aquí, versa, d'una banda, sobre la naturalesa dels àngels, la seva relació amb els homes i la seva organització; i, de l'altra, sobre la derrota dels diables (els àngels caiguts), la seva naturalesa, les temptacions a què sotmeten els homes i com aquests les poden combatre.

Al principi d'aquest tractat, Eiximenis planteja la divisió dels àngels entre els «bons» i els «dolents» incidint en la pregunta: com és possible que un ésser creat per Déu sigui malvat? La resposta rau en la llibertat per escollir el propi camí (la mateixa llibertat que, en definitiva, tenen els homes). La primera meitat del tractat està dedicada als àngels bons, els que serveixen Déu i li són fidels. Explica els oficis que exerceixen els àngels, sobretot en relació als homes. La seva principal tasca és protegir-los del dimoni o, si més no,

amortir l'efecte que pot tenir en ells. Per fer-ho, l'autor ha d'explicar com els àngels es poden comunicar amb els homes per guardar-los i guiar-los cap al bon camí.

A la segona meitat del tractat, es parla dels dimonis. Primer, Eiximenis ha d'aclarir les diferències entre àngels i dimonis, és a dir en què ha canviat la natura angèlica dels dimonis després de la seva rebel·lió. Deixa molt clar que la voluntat dels dimonis és fer mal, fer caure l'home en el pecat; són envejosos, enganyadors, folls, superbs. I, com que tenen qualitats pròpies dels àngels, sense aquests últims els homes estarien completament a les seves mans. Però els homes també hi han de posar de part seva i Eiximenis els aconsella com fer-ho. Les seves explicacions incideixen amb insistència en l'origen del mal en els dimonis: què va passar en el moment en què van enfrontar-se a Déu i van caure a l'abisme. Finalment, Eiximenis exposa algun conjur i algunes oracions per a vèncer-los. I acaba, al final del tractat, amb exemples de persones que es deixaren vèncer pel diable i tingueren, en conseqüència, una mala fi. Eiximenis dóna autoritats i alguns exemples del que explica.

L'edició del Quart Tractat del *Llibre dels àngels*, la primera que es publica modernament, és especialment important perquè és un avanç de la futura edició crítica del *Llibre dels àngels*, que Sadurní Martí coordina. *Àngels e demonis* conté, en apèndix, un resum del tractat (en lletra cursiva) per capítols (la qual cosa en facilita la comprensió) amb comentaris intercalats (en rodona) per aclarir la interpretació del capítol, per donar fonts, per aclarir al·lusions, per remetre a altres passatges de l'obra o altres obres de l'autor, per contextualitzar temporalment idees que apareixen al text, per remarcar-ne aspectes concrets... Segueix l'índex dels noms propis que apareixen a l'o-

bra, un índex de totes les cites bíbliques, i, finalment, un breu glossari. Seguint sempre el criteri divulgatiu, no hi ha notes ni aparat crític en aquesta edició; els petits comentaris que hi ha a l'apèndix en poden ser un primer substitut. Precedeix el text del tractat un pròleg no massa extens, en el qual es fa una breu introducció al personatge d'Eiximenis (biografia i obra, situades en el context de l'època) i una primera aproximació al *Llibre dels àngels* (origen, repercussió, contingut, fonts, tradició a la qual pertany) i, concretament, al quart tractat (estructura, contingut, temes principals i algun aspecte més). Tot plegat, redactat amb un estil molt amè que de ben segur farà somriure en més d'una ocasió el lector d'avui.

MONTSE FERRER

Dos volums que recullen articles de diversos aspectes de la cultura literària catalana medieval:

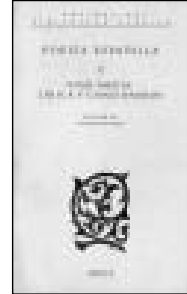
Literatura i cultura a la Corona d'Aragó (s. XIII-XV), ed. **Lola Badia, Miriam Cabré i Sadurní Martí**, Barcelona: Curial-PAM, 2002, 496 pp.

Estudi General. Revista de la Facultat de Lletres de la Universitat de Girona, 22 = Miscel·lània d'homenatge a Modest Prats, II, ed. **Albert Rossich, Mariàngela Vilallonga i David Prats**, Girona, 2002, 567 pp.

Stefano Cingolani El somni d'una cultura: «Lo somni» de Bernat Metge, Barcelona, Quaderns Crema, 2002, 292 pp.

Assaig que proposa un Metge menys irònic, i investiga a les motivacions personals de l'escriptor.

Edad Media: Lírica y cancioneros ed. Vicenç Beltran

Barcelona: Crítica (Páginas de Biblioteca Clásica: Poesía española, 2), 2002, 1021 pp.

El corpus de la poesia lírica medieval castellana és un dels més extensos de les literatures romàniques: el conformen uns set-cents poetes i unes set mil composicions. Aquesta riquesa de materials, però, ha estat més un obstacle que no pas un avantatge per al seu estudi i la seva comprensió, no tan sols perquè els estudis publicats només han pogut cobrir una mínima parcel·la del terreny. La dispersió dels materials i l'escassetat de visions panoràmiques sobre la matèria han fet que molts estudiosos, des del segle passat fins als nostres dies, s'hagin vist obligats a repetir la visió rebuda dels seus antecessors o bé a estudiar detalls concrets i, per tant, aïllats del marc global. Davant d'aquest panorama, és d'agrair la preciosa ajuda dels manuals de solvència i les antologies, els únics instruments que poden fornir-nos una visió de conjunt d'aquesta voràgine literària. Pierre Le Gentil, als anys cinquanta, va escriure el manual de la poesia castellana i portuguesa a l'Edat Mitjana, un llibre encara no superat; Vicenç Beltran, màxim especialista en lírica castellana medieval i bon coneedor de totes les tradicions romàniques, ens ofereix avui no una antologia, sinó «l'antologia» de la lírica castellana antiga.

Efectivament, fins a l'aparició d'aquest llibre, l'antologia de referència era la signada per Foulché-Delbosch a principis del segle XX, ara introbable, naturalment, i naturalment acrítica. El professor Beltran posa al nostre abast un veritable *vademecum* de la poesia de *cancionero* confeït amb els instruments més fiables de la filologia del segle XXI.

L'editor hi ha antologat dues-centes trenta-vuit poesies, íntegres o fragmentàries, que van del segle XI fins al XV: el *corpus* és, per tant, molt extens, i això permet incloure mostres de les *jarchas*, poemes gallegoportuguesos, provençals i castellans. El professor Beltran, doncs, ha evitat els criteris lingüístics habituals de les antologies de poesia espanyola medieval i ha preferit reflectir amb fidelitat la riquesa de les tradicions que confluiren a les corts castellanes de l'època. En efecte, va haver-hi un temps que la poesia de Castella s'escrivia en gallegoportugués, i en què molts trobadors occitans freqüentaven els nuclis de poder de la península. Prescindir aquí de la lírica escrita en aquestes llengües hauria portat a una mutilació de la realitat històrica i a una visió parcial de la tradició poètica espanyola. Gràcies als criteris emprats, l'antologia és un reflex fidel de la riquesa i la complexitat amb què es desenvolupava la creació lírica durant l'Edat Mitjana.

El llibre té moltes altres virtuts que van més enllà del que hom podria exigir a una antologia. Només cal fullejar els reculls publicats des de Foulché-Delbosch per adonar-nos que, en general, els antòlegs no paren excessiva atenció als problemes textuals que presenten els poemes que seleccionen, sinó que es limiten a reproduir els textos a partir d'un cançoner qualsevol que compti amb una edició d'un cert prestigi, o a partir d'edicions anteriors. Eviten, per tant, un dels principals problemes que presenta la poesia de *cancione-*

ro: la seva fixació textual, enterbolida per la gran quantitat de testimonis conservats i per la manca d'estudis de crítica textual. El professor Beltran, en canvi, ha afrontat directament el problema amb la convicció que els textos editats, més enllà del pròleg o les notes, són els veritables protagonistes de l'antologia. Els poemes, en efecte, procedeixen de les edicions crítiques més autoritzades i, si no n'hi ha o si l'editor ha considerat que cap edició anterior oferiria una versió satisfactòria, s'han consultat manuscrits i impresos, s'han confrontat les variants i s'han reconstruït els textos amb l'ajut de la dilatada experiència de l'antòleg. No cal dir que l'esforç realitzat ha estat ingent: aquest llibre ens ofereix, per primer cop, l'edició crítica (amb l'aparat corresponent) i notes lèxiques i culturals per a molts poemes imprescindibles dins la tradició castellana.

Les novetats no s'acaben aquí. L'antologia també ofereix noves documentacions i identificacions de poetes que fins ara eren poc o gens coneguts. És el cas de Carvajal, una figura cabdal a la cort napolitana d'Alfons el Magnànim, o de Francisco Imperial, un dels testimonis més primerencs de l'assimilació de Dante a la cort de Castella. Alfonso Vidal, Francisco de León, Lope de Sosa, Guevara, Alfonso Enriquez, Tapia i Soria, autors del segle XV, també compten, a partir d'ara, amb noves dades biogràfiques d'un valor sensacional. Hi ha altres casos en què el professor Beltran enriqueix, gràcies a l'erudició i al domini bibliogràfic que el caracteritzen, el nostre coneixement de poetes fonamentals en la cort castellana. Aquest és el cas del comenador Escrivá, que Martí de Riquer identificà fa poc amb Pirro Luis Escrivá i de qui l'antòleg encara ofereix noves dades.

Edad Media: lírica y cancioneros és, sens dubte, la millor antologia de

lírica castellana medieval publicada fins als nostres dies. Les seves virtuts, però, la converteixen en alguna cosa més que una antologia: és una avaluació crítica de l'estat de la qüestió en els estudis sobre poesia de *cancionero*, amb una completíssima bibliografia, i un filó de noves dades sobre poetes, poemes i transmissió dels textos. Passa poques vegades que un llibre entenedor i assequible a qualsevol lector esdevingui, alhora, imprescindible per a l'especialista en poesia medieval. Aquesta n'és una.

FRANCISCO J. RODRÍGUEZ RISQUETE

NOVETATS DE LITERATURA OCCITANA MEDIEVAL

Matthew Bardell (ed.), *La Cort d'amor: A Critical Edition*, Oxford: European Humanities Research Centre, 2002, 169 pp.

Saverio Guida (ed.), *Trovatori minori*, Modena: Mucchi, 2002, 335 pp.

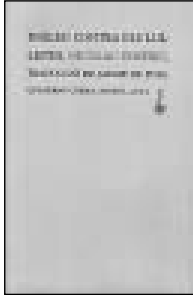
Lucia Lazzerini, *Letteratura medievale in lingua d'oc*, Modena: Mucchi, 2001, 296 pp.

Sarah Kay, *Courtly Contradictions: The Emergence of the Literary Object in the Twelfth Century*, Stanford University Press, 2001.

Ulf Malm, *Doussor Conina: Lust, the Bawdy, and Obscenity in Medieval Occitan and Galician-Portuguese Troubadour Poetry and Latin Secular Love Song*, Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, 2001, 296 pp.

Michael Routledge (ed.), *Les Poésies de Bertran Carbonel*, Birmingham: AIEO, 2000, xxxiii + 198 pp.

Diàleg contra els lul·listes Nicolau Eimeric

ed. Jaume de Puig, Barcelona: Quaderns Crema (Assaig Quaderns Crema, 34), 2002, 162 pp.

Amb introducció i traducció de Jaume Puig i Oliver, l'editorial barcelonina edita amb la seva cura habitual el *Dialogus contra lullistas* del dominic gironí Nicolau d'Eimeric (1316-1399). Eimeric fou mestre en teologia, ingressà al convent dels predicadors de Girona el 1334, aproximadament, i el 1356 fou nomenat inquisidor major de la Corona d'Aragó per Pere III, fins que el 1392 Joan I no suportà més l'obstinació d'Eimeric contra bona part dels seus deixebles i ordenà que fos desterrat.

El punt de partença del *Diàleg contra els lul·listes*, després de l'endreça al papa Climent VII, és força peculiar: es planteja un diàleg (gairebé una *disputatio* universitària) entre els lul·listes i el mateix Eimeric, que representa el paper d'inquisidor. L'autor pretén desmuntar dotze punts de la doctrina lul·liana. Cal assenyalar, però, que confon tot sovint el que fou pensament estrictament de Llull amb les interpretacions dels lul·listes contemporanis a Eimeric.

Aquests dotze punts són: 1) negar que Ramon Llull fou il·luminat per Déu a la muntanya del Randa (als voltants del 1274, segons diu la *Vida coetània*); 2) demostrar que els ensenyaments del beat no són superiors als pensadors cristians més ortodoxos

ni als de sant Agustí; 3) negar que els teòlegs de la seva època no sàpiguen res; 4) rebutjar que Déu hagi pres la teologia vertadera als teòlegs a causa dels seus pecats i l'hagi donada als lul·listes; 5) fer veure que no romanirà només la doctrina lul·liana i que les altres doctrines no seran destruïdes; 6) desmentir que en el temps de l'Anticrist els teòlegs renegaran de Déu i que els lul·listes tornaran l'Església a la fe vertadera; 7) fer evident que la doctrina de Ramon Llull no es pot atribuir a l'Esperit Sant, com l'Antic Testament al Pare i el Nou Testament al Fill; 8) confirmar que la doctrina de Llull no s'aprèn per inspiració de l'Esperit Sant; 9) afirmar que no hi ha revelació en el coneixement dels lul·listes de les doctrines de Llull; 10) fer avinent que no només els lul·listes poden entendre l'obra del mallorquí; 11) recordar que el papa Gregori XI ha condemnat la doctrina de Llull; i 12) dir que Ramon Llull no és pas cap sant, com reivindiquen els seus deixebles. En resum, els objectius d'Eimeric són demostrar que la doctrina de Llull no fou inspirada per Déu, que la seva obra és clarament herètica i que els seus seguidors no han de salvar la fe de l'Església, ans al contrari: amb la seva actitud engrandeixen els errors del mètode lul·lià i esdevenen, de retop, heretges.

Deixant de banda les raons històriques del volum, el tarannà agressiu i combatiu d'Eimeric i l'estil i la qualitat literària de l'obra (qüestions que el pròleg resol amb solvència), l'interès principal del llibre rau en les argumentacions (sempre lògicament impecables) amb què el dominic ataca Llull i tots els lul·listes, representats per Pere Rossell. El plantejament d'aquest atac, però, no es fonamenta només en un conflicte d'autoritat i de dret, sinó que aprofundeix en alguns aspectes de l'obra del beat i en la interpretació que en van fer els lul·listes. Per exemple, critica la confiança de Llull en les raons neces-

sàries que havien de fer convertir les multituds d'infidels al cristianisme i condemna el fet que Llull intentés de provar la Trinitat, els sagraments i els articles de la fe mitjançant les raons necessàries. És a dir, reconeix que la intenció proselitista de Llull és bona, però considera un error que vulgui convertir els infidels a través de la raó. I no s'oblida mai de recordar que Llull, a diferència d'altres teòlegs del passat, havia comès dos-cents errors en matèria de fe.

A partir d'un plantejament lògic impecable, Eimeric estableix que la doctrina només es pot rebre per l'esforç personal o l'ensenyament d'algu, per la revelació divina o per la suggestió del diable. A partir d'aquesta premissa, aconsegueix de demostrar que la doctrina de Llull és un fruit diabòlic: Llull, clarament, no la va aprendre (realment, però, va dedicar els nou anys que van de la conversió a la il·luminació del Randa a la seva formació) i no la hi va ensenyar ningú. D'altra banda, no la hi va poder revelar Déu atès que ha estat condemnada pel sant Pare. Per tant, la doctrina de Llull ha de venir, per força, del diable. D'aquesta manera, Eimeric justifica el pas de la ignorància al coneixement de Llull per la intervenció demoníaca i afirma, a més a més, que també va ser intervenció del diable la visió, repetida cinc vegades, de Crist a la creu. Segons s'explica, aquesta visió va provocar la conversió del beat pels volts del 1263 i la il·luminació de Randa, que suposa el naixement de l'Art lul·liana.

Pel que fa als lul·listes, l'autor els acusa de comparar Llull amb sant Pau i ells mateixos amb la resta d'apòstols i, més endavant, de veure Ramon Llull com a Crist i Pere Rossell com a sant Pau. A més, no comparteix les seves idees mil·lenaristes i apocalíptiques (la vinguda de l'Anticrist, que serà vençut pels lul·listes i la posterior fi del món). De tota manera, el retret més greu que adreçava als lul·listes era que, com a seguidors de les doctrines de

Llull condemnades pel sant Pare, calia considerar-los cismàtics.

A tall de conclusió, cal fer notar que Eimeric és injust en alguns dels seus judicis, oblida gran part de l'obra de Llull i la llegeix maliciosament. Cita el *Desconhort*, la *Doctrina pueril*, el *Llibre dels articles de la fe*, el *Llibre d'intencions*, el *Llibre d'art amativa* i el *Llibre de contemplació en Déu*, referències notables, però escasses, tenint en compte les dues-cents seixanta-cinc obres que escrigué Llull. Més enllà d'aquest fet, l'inquisidor intenta combatre l'obra de Llull des d'una posició d'oficialitat i d'ortodòxia. A més a més, rebutja Llull i els lul·listes per motius socials. Eimeric és un religiós degudament ordenat, mentre que els seus contraris són simplement llecs i artesans sense cap mena de noblesa ni formació. Se sent investit de l'autoritat moral i acadèmica atorgada pel seu càrrec i per la seva formació universitària. La imatge que dona Eimeric de Llull és la d'un nouvingut, un ignorant i un matusser. Se sent ofès perquè algú aliè al seu món i sense la seva formació pretén haver enllestit una doctrina que supera els mestres anteriors, que pot explicar els grans misteris de la fe i que vol arribar a ser l'única doctrina de l'Església. El temps sembla que ha donat la raó a Ramon Llull; tanmateix la condemna d'Eimeric és un bon exemple de les dificultats que degueren trobar el mallorquí i els seus deixebles per imposar la doctrina lul·liana.

XAVIER BONILLO

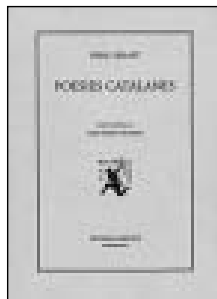
RECURSOS ELECTRÒNICS

Narpan: Espai de literatura i cultura medievals <www.narpan.net>. Plana de referència del Grup de Recerca de Literatura medieval de la UB, UAB i UdG.

Bibliografia Elettronica dei Trovatori, dir. Stefano Asperti <www.bedt.it> Base de dades de tota la lírica dels trobadors i dels cançoners que l'han transmesa.

Poesies catalanes

Pere Serafi

ed. Josep Romeu i Figueras, Barcelona: Barcino (Els Nostres Clàssics, B. 21), 2001, 482 pp.

El segle XVI català ha estat tradicionalment un període poc o mal estudiat. Hi planejava la incerta etiqueta *Decadència*, que durant molts anys ha enfosquit la percepció del Renaixement, el Barroc i el Neoclassicisme a casa nostra. Per fortuna, hom estudia cada cop millor aquest llarg període i s'hi acostava sense els prejudicis de fa uns anys. Un bon exemple n'és aquesta edició, que arriba a les nostres mans per fer justícia a un dels poetes més representatius del Cinc-cents i per omplir un buit en la nostra tradició filològica difícil de justificar.

Pere Serafi, *lo Grech* (c. 1505/1510-1567), excel·lí en la pintura i la poesia: si el seu pinzell traeix la influència de Miquel Àngel i Rafael, la seva poesia perpetua el llegat d'Ausiàs March tot adaptant-lo a l'estètica petrarquesca de moda a l'època. La seva obra pictòrica roman inevitablement dispersa per tot el Principat, però el propi Serafi va cuidar-se d'aplegar els seus versos (un conjunt de cent-seixanta-nou poemes en català) en un volum publicat a Barcelona el 1565. El llibre va imprimir-se per voluntat expressa del seu autor, i és possible que ell mateix controlés l'edició: aquestes dues dades són suficients per atorgar al

volum de 1565 la màxima fiabilitat, i el professor Romeu i Figueras, el màxim especialista en la figura del poeta, ha obrat amb encert reproduint-lo fidelment i amb el menor nombre d'esmenes possible. És coherent, per tant, que la resta de la producció catalana i castellana de Serafi, d'atribució segura o incerta, figuri en apèndix al final del volum.

L'edició de Romeu i Figueras proporciona tots els elements per entendre l'obra en el seu context i per facilitar-ne l'estudi a l'investigador. El breu esbós biogràfic, que inclou aportacions desconegudes com ara l'inventari de llibres del poeta, posa sobre la taula les dades fins ara descobertes i els interrogants que planteja la vida de Serafi. L'estudi literari, d'altra banda, examina de forma minuciosa l'estructura del cançoner, la identitat de les dames presents en els poemes (amb noves documentacions), el context cultural, els gèneres, la varietat de temes tractats (des de l'amorós fins al sacre, tot passant per la sàtira i l'emblemàtica), els detalls mètrics, les fonts i les característiques bibliogràfiques de l'*editio princeps*. Seguint les normes de la col·lecció, cada text va acompanyat d'un davantal i de les notes explicatives corresponents. Tal com comença a ser habitual en aquesta col·lecció d'un temps ençà, l'edició ve complementada per uns índexs lèxics, antroponímics i de primers versos que són utilíssims per al lector.

La principal aportació del llibre, allò que justifica l'aparat erudit, però, és el text crític. Josep Romeu, com ja s'ha dit, reproduceix i regularitza l'imprès de 1565 amb les esmenes imprescindibles: d'una banda, l'editor corregeix les errades òbvies i inevitables de la impremta del moment (*qu'ei* enlloc de *qu'en*, xxiv, 3; *delor* enlloc de *dolor*, xxix, 1; *malencovia* enlloc de *malenconia*, lxx, 15, etc.); d'altra banda, les conjectures (sempre encertades) eviten els errors que alteren de forma significativa el sentit del

text (*qu'entich enlloc de que'n tinch*, XXXIX; y enlloc de *yo*, XL, 7; *fer* enlloc de *ser*, CXXIX, 16, etc.). Aquestes correccions permeten al lector disposar d'un text net d'elements aliens a l'autor. Potser l'únic retret que hom pugui fer a l'edició és l'absència d'aparat crític, de manera que el lector es veu forçat a buscar les lliçons de l'imprès i les esmenes entre les notes lèxiques, culturals i de fonts. Per sort, els errors de l'edició *princeps* són escassos i, en general, poc importants.

L'aparició del llibre que ressenyem, afortunat en tants aspectes, és una immillorable notícia per a la nostra filologia i un pas importantíssim per a l'edició solvent, en un futur, dels textos d'altres escriptors del Renaixement i el Barroc català.

FRANCISCO J. RODRÍGUEZ RISQUETE

NOVETATS D'HISTÒRIA MIEVEVAL

Carme Batlle i Gallart & Teresa Vinyoles i Vidal, *Mirada a la Barcelona medieval des de les finestres gòtiques*, Barcelona: Dalmau, 2002.

Un repàs de la vida quotidiana barcelonina medieval, en un estil fàcil de llegir.

Coral Cuadrada, *La Mediterrània, cruïlla de mercaders (segles XIII-XV)*, Barcelona: Dalmau, 2002.
Un estudi del món dels negocis humans, que combina la perspectiva econòmica amb la humana.

Tres recorreguts biogràfics que interpreten la figura de dones influents a l'Edat Mitjana:

Ana Echevarría, *Catalina de Lancaster. Reina Regente de Castilla (1372-1418)*, Madrid: Nerea, 2002.

Bethany Aram, *La reina Juana. Gobierno, piedad y dinastía*, Madrid: Marcial Pons, 2001.

Renada Laura Portet, *El mirall de Duoda, comtessa de Barcelona, duquesa de Septimània*, Perpinyà: La Tour Gile, 2003.

La memòria literària de Joanot Martorell: models i escriptura en el «Tirant lo Blanc» **Josep Pujol i Gómez**

Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat / Curial Edicions Catalanes (Textos i estudis de cultura catalana, 87), 2002, 245 pp. Premi Milà i Fontanals d'Història Literària de l'Institut d'Estudis Catalans, 2000.

Aquest llibre és el resultat d'una investigació endegada fa alguns anys per Josep Pujol, professor de la Universitat Autònoma de Barcelona, sobre les fonts del *Tirant*. El llibre, tanmateix, no es limita a l'anàlisi i al llistat dels autors i de les obres que Joanot Martorell insereix en la seva novel·la, sinó que va més enllà. A partir de tots aquests materials, interpreta alguns del passatges foscos de la novel·la i, sobretot, és capaç de determinar algunes de les constants del procés de creació del *Tirant*.

Josep Pujol parteix del coneixement crític dels estudis anteriors sobre les fonts de la novel·la i justifica la tria metodològica del concepte de «font» (en contra d'altres que es podrien considerar pejoratius com «plagi», «préstec» o «manlleu») per raons de tradició i per raons semàntiques, atès que aquest concepte suggereix el «dinamisme» i el «dialogis-

me» que s'estableix entre els autors evocats i l'obra de Martorell.

Al primer capítol, Pujol estudia les fonts de les parts introductòries, és a dir, de l'endrea de l'obra, del pròleg pròpiament dit i el primer capítol de la novel·la. Aquest esquema que divideix la dedicatòria i el pròleg es troba igualment a *Los doce trabajos* d'Hèrcules d'Enric de Villena (1417), per bé que no es pot descartar la influència del de la traducció d'Antoni Canals dels *Dictorum factorumque memorabilium* de Valeri Màxim (1395) o el de Jaume Conesa de la *Historia destructionis Troiae* de Guido delle Colonne (1367). Pujol examina la finalitat del pròleg com a recurs d'autoritat, el tòpic de la ficció romànica de la traducció fingida, l'adequació de la dedicatòria als preceptes retòrics de l'*exordium* i el *proemium*, la legitimació de la ficció i la finalitat de l'humorisme de la novel·la (bàsicament, contrapunt efectiu de l'element guerrer).

Al capítol segon, compara el *Tirant* amb els nous models de ficció romànica. Comença recordant les fonts del Guillem de Varoic (el roman anglonormand del XIII *Guy de Warwick* i el *Llibre de l'orde de cavalleria* de Ramon Llull). En acabat, analitza la relació de la novel·la amb textos historiogràfics i d'estratègia militar (per exemple la *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum* de Guillem de Tir, I 169-1187, l'enciclopèdic *Libre del tresor* de Brunetto Latini, el *Voyage d'outremer* de John Mandeville o la primera *Dècada* de Titus Livi, I, xxxv, 37).

La confrontació del *Tirant* amb l'obra de Guido delle Colonne, es reprèn al tercer capítol, en aquest cas tenint en compte el paper de la *Historia* «com a pont entre els temes antics i el seu tractament modern i [...] entre la retòrica de les armes i la de l'amor». L'acarament es perllonga al capítol quart, afegint-hi, les *Metamorfosis* i les *Heroides* d'Ovidi, la *Medea* de Sèneca, la *Fiammetta* de

Boccaccio i alguns motius de Joan Roís de Corella.

Al capítol cinquè, s'aprofundeix l'estudi de la influència d'Ovidi en el *Tirant*, tot recordant la tradició medieval de les *Heroides* (apreciades sobretot com a font històrica i com a model dels epistolaris amorosos) i tot establint correlats entre Paris i Tirant, Helena i Carmesina, Paris i Hipòlit i Helena i l'Emperadriu.

En canvi, el capítol sisè se centra en dos clàssics moderns, Boccaccio i Corella, als quals s'havia fet referència anteriorment. Com diu l'autor, es tracta de cercar coincidències entre el Corella profà i el *Decameró*, les *Questioni d'amore*, el *Filocolo*, la *Fiammetta* i el *Corbaccio* de l'italià.

Finalment, el capítol setè es dedica a estudiar les fonts del passatge de la mort de Tirant: el *Tristany* en prosa, Corella i les *Troades* de Sèneca, tot repassant la concepció canònica de la tragèdia al segle XV.

L'autor ens ofereix, doncs, un estudi exemplar en tots els sentits, amb una claredat expositiva lloable des de qualsevol punt de vista que, a més de completar (encara que el tema no s'ha esgotat) el ventall de fonts del *Tirant*, confirma la unitat d'autor postulada i justificada pels estudis de Martí de Riquer, perfila el seu mètode de treball, apunta alguns moments del procés de creació de la novel·la i, sobretot, fa veure clarament l'univers de coneixements (eminentment romànics) amb què Martorell estava familiaritzat i a partir del quals elaborà una de les obres cabdals de la literatura catalana.

XAVIER BONILLO

Aproximació als sermons de sant Vicent Ferrer **Tomàs Martínez Romero**

Paiporta: Denes (Col·lecció Francesc Ferrer Pastor. Investigació), 2002, 187 pp.

L'autor d'aquesta introducció a la figura històrica de sant Vicent Ferrer, publicada per l'editorial valenciana Denes, és professor de literatura catalana medieval a la Universitat Jaume I de Castelló de la Plana i, de mica en mica, s'ha anat convertint en una de les veus més interessants del medievalisme al nostre país. El llibre que ressenyem és el fruit de la passió de Martínez per la figura de Ferrer (1350-1419), tant sovint envoltada de llegenda i tan marcada per les seves actituds polítiques. Recordem especialment el seu vot al compromís de Casp (1409) i el seu paper en la sostracció de l'obediència a Benet XIII (1416). En aquest treball, Martínez pren en consideració les diverses llacunes que presenta la investigació filològica sobre el sant i mira d'omplir-les amb aportacions als següents aspectes: a) l'estructura dels sermons vicentins, b) la figura de l'orador sagrat com a emissor, c) la composició i les reaccions de l'auditori dels sermons, d) el comportament de les dones en els sermons, i e) «els elements caracteritzadors de l'execució real i concreta dels sermons i de la predicació vicentina» (p. 26). Amb aquest objectiu, l'autor aporta mate-

rials inèdits i en revisa alguns de ja publicats.

La Introducció (15-26) proporciona un bon resum de la figura de sant Vicent. En primer lloc, s'hi comenta la superposició entre vida i llegenda del sant, que ja es detecta de ben antic, com a conseqüència del procés que havia de conduir a la causa de beatificació. També s'apunten altres aspectes que han preocupat els estudiosos: el seu paper com a home públic i predicador de masses, el contingut dels seus sermons, la famosa Companyia de penitents i devots que l'acompanyaven, els testimonis escrits que els reportadors van deixar dels seus sermons, etc.

Els capítols d'orientació monogràfica que constitueixen la resta del volum, s'inicien amb uns apunts sobre l'actitud agra de Ferrer davant dels clàssics. S'hi estudia la seva suposada tendència «antihumanista» (27-49) i s'acaba conclouent que «l'actitud rigorista de Vicent Ferrer no té res a veure amb l'humanisme sinó més aviat [...] amb el pragmatisme d'un predicador que busca la rectificació de costums (moral) que no l'explicació dels principis de la fe (teologia) a un públic ja cristià».

Sobre els aspectes relacionats amb l'estructura del sermó vicentí, Martínez explica detalladament les prescripcions de les arts de predicació (tant les dominicanes com les generals) i com el sant les aplica al seu sermonari (51-77), seguint l'estructura clàssica. Martínez remarca amb un èmfasi especial l'ús del joc etimològic als sermons vicentins: l'etimologia i les seves figures (*definitio*, *differentia*, *equivocum*, *compositio*, etc.) hi faciliten la construcció de discursos ordenats i serveixen alhora de recurs mnemotècnic, per recordar-ne l'estructura i poder-la reproduir (amb variacions) en sermons futurs.

L'anàlisi de la possible implicació personal del dominicà en els seus sermons s'exemplifica amb el comentari de tota una sèrie d'exemples o

d'anècdotes històriques que, en la *performance* dels sermons, s'acaben convertint en experiències personals de sant Vicent. També s'observa com alguns d'aquests exemples no són més que adaptacions *ad hoc* d'exempla universals o de moments històrics referits per altres autors en termes semblants (78-103).

Martínez mira d'escatir quin és el públic esperat pels sermons de sant Vicent observant el llenguatge que hi emprà i la profunditat dels conceptes que s'hi posen en joc. És evident que el públic havia de ser capaç de descodificar els missatges que el sant enviava («a través del llenguatge aconseguirem d'esbrinar quins sectors de la societat poden haver estat els principals gaudidors de la paraula vicentina», 105-26). En aquest sentit en els sermons de sant Vicent s'hi retroben crítiques a diferents estaments lletrats però també al poble pla, és a dir que «no hi ha homogeneïtat de registres igual com no hi ha homogeneïtat de públic». Aquesta varietat de públic i, per tant, de la seva preparació cultural, es delata expressament per la gran quantitat de glosses de termes cultes que sant Vicent inclou als seus sermons.

La presència de la dona i el matrimoni en el sermonari vicentí ocupa un altre capítol monogràfic (127-50). Allunyant-se del discurs de la misogínia (perquè «la consideració negativa contra la dona era norma i discurs social») enumera diversos motius sobre la dona (com les parelles dona/Eva, dona/masclé imperfecte, dona/causa del pecat, etc.) i sobre la dona i el matrimoni (obediència i *debitum*, matrimoni/remei a la concupiscència, matrimoni/procreació).

L'últim capítol és un recorregut pels aspectes que relacionen el sermonari de Ferrer amb la seva *performance* (151-71), és a dir, aquells aspectes que la tradició filològica, especialment Joan Fuster, han relacionat amb l'àmbit del teatre. Martínez perfila amb bon criteri aquesta

adscripció i proposa resituar-los conceptualment al bloc que podríem anomenar espectacle, més que no pas específicament al teatre. També proposa repensar els sermons com el moment culminant d'una relació sostinguda amb el públic, que començava quan el sant arribava a les ciutats i als pobles amb la seva companyia i durava fins que en sortia definitivament cap al seu nou destí pastoral.

El llibre es clou amb una bibliografia selecta (173-85) que aplega els estudis i edicions imprescindibles per a l'estudi de Vicent Ferrer.

Aquest llibret de Tomàs Martínez és una bona introducció als problemes «literaris» dels sermons del sant i complementa, en aquest sentit, altres aproximacions divulgatives, com l'antologia comentada dels sermons de sant Vicent a càrrec de X. Renedo i L. Cabré (Editorial Teide).

SADURNÍ MARTÍ

NOVETATS D'HISTÒRIA MARÍTIMA

Isabel Soler, *El nudo y la esfera: el navegante como artífice del mundo moderno*, Barcelona: El Acantilado, 2003.

La navegació protagonitzada pels portuguesos del Renaixement centra aquest assaig sobre els canvis que el viatge va comportar en la mentalitat i el paradigma de l'univers.

Rafael Conde y Delgado de Molina, *Quan Catalunya cavalcava damunt les ones* (Catàleg d'exposició), Barcelona: Cambra de Comerç i Navegació de Barcelona, 2001.

Llibre de Consolat de Mar, ed. Germà Colon i Arcadi Garcia, Barcelona: Fundació Noguera, 2001, 1607 pp.

La ciència en català a l'Edat Mitjana i el Renaixement

Lluís Cifuentes
Comamala

**Barcelona / Palma:
Universitat de Barcelona /
Universitat de les Illes Balears
(Col·lecció Blaquerna, 3),
2002, 410 pp. + 12 lám.**

La recerca de Lluís Cifuentes, deixeble del desaparegut Luis García Ballester, s'ha centrat en la història de la medicina i de la salut a l'Europa llatina medieval, particularment a l'àrea cultural catalana durant la baixa Edat Mitjana. El llibre que ressenyem s'inscriu en una línia de recerca iniciada fa una dècada pel seu autor —la vernacularització de la ciència i de la tècnica— i que té un gran interès tant per a la història de la ciència com per a la història de la llengua i de la cultura.

El llibre ofereix un panorama de la ciència en català, però és important tenir present que el concepte medieval de «ciència», sinònim de «coneixement», no coincideix amb l'actual, sinó que inclou àrees del saber que avui no gaudeixen de prestigi científic, com ara l'astrologia, l'alquímia o la màgia. Una part de la historiografia de la ciència incorre en l'anacronisme d'aplicar la concepció actual de la ciència fins a les últimes conseqüències i mira amb desdeny, oblidant el context històric i socio-cultural dels textos, els àmbits considerats «poc científics», que sovint

s'han convertit en terra de ningú entre els filòlegs i els historiadors de la ciència. La perspectiva interdisciplinària adoptada per Cifuentes, que conjumina la història general, la història de la ciència i la filologia, i el fet que atribueixi a la contextualització la importància que mereix, posen fi als prejudicis del passat en benefici del coneixement.

L'origen de l'obra va ser l'elaboració d'un catàleg de manuscrits i impresos científics i tècnics medievals i renaixentistes escrits en català, actualment en una avançada fase de preparació. La tasca ingent que suposa la recopilació de tots els materials conservats es fa evident a cada pàgina del volum de què ja podem gaudir, el qual constituirà un complement molt útil a l'esmentat catàleg. Els textos conservats, però, no són l'única font d'informació: l'estudi de Cifuentes aporta com a novetat important la incorporació al discurs històric de les dades contingudes en altres fonts documentals complementàries (catàlegs de biblioteques, inventaris de béns *post mortem*, avals de préstecs, compravendes, actes dels processos inquisitorials, etc.), que testimonien la difusió social de les obres, fins i tot de les que no ens han pervingut. La impressionant labor de documentació portada a terme per l'autor, com també l'esforç per identificar autors, obres i fonts a partir de referències documentals incompletes en la majoria de casos, resulta veritablement digna d'admiració.

L'obra es divideix en dues parts, precedides d'una interessant introducció que justifica l'enfocament adoptat i repassa les aportacions en aquest camp d'estudi fins a l'actualitat. La primera part constitueix la contextualització ineludible per a la comprensió de la segona. Analitza el fenomen de la vernacularització del saber, que va suposar el despertar de les llengües vulgars com a

instruments de difusió del coneixement, tant a través de traduccions de textos científics (que fins aleshores circulaven sobretot en llatí, però també en àrab o en hebreu) com de la redacció d'obres originals en vulgar. Aquest complex procés s'explica en el marc de les profundes transformacions que van tenir lloc a l'Occident europeu durant els últims segles medievals, especialment el naixement d'un nou sistema científic basat en la institució universitària i inscrit en el marc teòric de la filosofia natural aristotèlica. La vernacularització del saber va permetre satisfer l'interès per la ciència d'un públic amb poc domini del llatí que englobava la burgesia i els grups de poder, però especialment els pràctics d'oficis relacionats amb la salut (cirurgians, barbers, apotecaris i menescals), que es veien obligats, segons la regulació de la institució universitària i la pressió social creixent, a adquirir els coneixements bàsics del nou sistema mèdic.

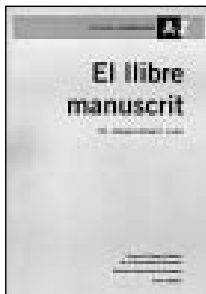
A la segona part es ressenyen tots els textos científics i tècnics coneguts que varen circular en català (traduits o redactats originalment en aquesta llengua) entre finals del segle XIII i principis del XVI. S'estructura per àrees del saber i per gèneres científics. El primer capítol està dedicat específicament a la cura de la salut, inclosa la dels animals, ja que és l'àmbit que va tenir una demanda més gran. El segon capítol repassa la resta d'àrees de coneixement: la filosofia natural, l'astrologia / astronomia (termes ambivalents a l'època), la màgia, l'alquímia, els relats de viatges i la cartografia, la història natural, l'agronomia i la cuina, l'aritmètica i la literatura tècnica. És destacable la presència d'importants figures catalanes com Ramon Llull i Arnau de Vilanova, als quals també s'atribuïren nombroses obres apòcrifes a causa del seu prestigi.

Aquesta obra, complementada amb un extens recull bibliogràfic, constitueix una eina molt útil per a un públic especialitzat, però la voluntat de l'autor és fer-se accessible a un públic culte més ampli, per la qual cosa no estalvia explicacions i empra un estil expositiu clar i entenedor. El resultat és un volum ben estructurat i de fàcil maneig, amb un útil sistema de referències creuades i un índex final onomàstic, toponímic, d'institucions i d'obres citades. El colofó són dotze làmines il·lustratives de manuscrits medievals i edicions de la primera impremta d'alguns dels textos ressenyats. En efecte, l'obra bé pot servir per desvetllar l'interès del lector poc familiaritzat amb aquest aspecte de la cultura, que coneixerà les característiques bàsiques de cada disciplina i s'introduirà en àmbits especialment atractius com l'astrologia o l'alquímia, que a l'Edat Mitjana gaudien del favor social i institucional (exceptuant, i no sempre, l'Església). Per exemple, descobrirà que l'astrologia, que tant va atraure monarques com Pere III o Joan I, s'aplicava a la medicina, o que l'alquímia, també promoguda per la casa reial, a part de cercar l'elixir de la vida o la fabricació d'or, va tenir una aplicació pràctica important en l'àmbit de l'artesania i va aportar descobriments molt útils a la farmacologia.

El nou enfocament de Cifuentes posa al descobert un gran camp d'estudi on hi ha molt per fer, especialment edicions crítiques solvents dels textos conservats des d'una perspectiva interdisciplinària i comparada. El mateix autor té en preparació edicions crítiques de diversos textos mèdics, que formen part d'un patrimoni excepcional i en bona mesura desconegut fins ara.

RAQUEL PARERA

El llibre manuscrit **Maria Josepa Arnall** **i Juan**

Barcelona: Servei de Llengua Catalana de la Universitat de Barcelona / Universitat de Barcelona / EUMO (Diccionaris d'especialitat AZ), 2002, 337 pp.

La Universitat de Barcelona i l'editorial EUMO han iniciat una col·lecció de lèxics específics destinada a omplir els buits terminològics de diverses especialitats científiques que, fins a dia d'avui, no havien rebut els avantatges de l'estudi lexicogràfic. Després de dos lèxics dedicats a bioquímica i un altre a la didàctica de la llengua, ens en proposen un de la terminologia emprada per a l'estudi del llibre manuscrit. La coordinadora, Maria Josepa Arnall, recentment traspasada, ha estat una de les especialistes més reconegudes de la paleografia i l'estudi dels manuscrits catalans. El seu merescut prestigi ve confirmat amb escriure pel volum que avui ressenyem.

La iniciativa s'inspira en altres lèxics semblants, com el de Denis Muzerelle, l'actual obra de referència internacional en codicologia. S'han buidat tots els termes relacionats amb manuscrits en tots els reculls lexicogràfics catalans publicats, en documentació històrica inèdita i, arribat el cas, s'han creat neologismes a partir d'un coneixement profund de la tradició.

El cos del volum és, evidentment, una successió alfabètica de conceptes definits de manera magis-

tral, en la millor tradició de la paleografia, la codicologia i l'ecdotica internacionals. Cada article presenta una breu, completa i adequada definició, acompanyada de traducció espanyola, francesa i italiana (i per què falta l'anglesa?) i sovint amb una il·lustració de reforç elegida amb competència. Tanca el volum un apèndix de grans il·lustracions, un llistat dels termes en les tres llengües de traducció i un índex de figures que acompanyen definicions on se n'especifica la procedència. Clou el volum una bibliografia selecta que es convertirà en referència obligada per a l'estudi codicològic dels manuscrits a Catalunya.

Vegem alguns exemples de com funciona aquest lèxic. L'entrada *sobre-escriure* (un terme que tothom coneix avui en el context dels teclats d'ordinador) ve definida com «tornar a escriure sobre una lletra o un mot que es vol modificar». És a dir, no pas com eliminar un text per escriure'n un altre a sobre (com intuïtivament podríem pensar) sinó com retocar el text ja existent, afegint-hi trets o esborrant-ne, per convertir una paraula en una altra. La il·lustració en aquest cas és fonamental per entendre allò que s'està dient (p. 227). La definició s'acompanya de les tres traduccions: es. sobrescribir, fr. surcharger, it. sovrascrivere. Una altre exemple podria ser *filacteri* («Banderola introduïda en un conjunt decoratiu que serveix per comunicar a l'espectador el text dit per un dels personatges representats»), on una il·lustració presenta una caplletra ornamentada on veiem un àngel parlant amb un personatge, i en la qual se'ns indica el contingut d'allò que s'hi diu en un globus, com als còmics.

Les tres-centes planes d'aquest volum són una gran notícia per als estudis sobre manuscrits al nostre país. Els qui ens dediquem a aquesta disciplina hem hagut de recórrer moltes vegades als manuals estran-

gers per adaptar-ne al català el lèxic especialitzat. Afortunadament, des d'ara podrem comptar amb aquest manual excel·lent i completíssim, que s'ha de celebrar com una pedra mil·liar per a les nostres disciplines històriques.

SADURNI MARTÍ

NOVETATS D'HISTÒRIA DE L'ART MEDIEVAL

Francesca Español, *Els escenaris del rei: art i monarquia a la Corona d'Aragó*, Manresa: Angle, 2001.

Francesca Español, *El gòtic català*, Manresa: Angle, 2002.

Immaculada Lorés, *El monestir de Sant Pere de Rodes*, Bellaterra: UAB, 2002.

Recorregut per la història monumental del monestir, des dels precedents fins a les darreres restauracions.

Joaquim Nadal et al., *La catedral de Girona: una interpretació*, Girona: Ajuntament / Lunewerg, 2002.

***Imágenes y promotores en el arte medieval hispano: miscelánea en homenaje a Joaquín Yarza Luaces*, Bellaterra: UAB, 2001.**

Recull d'articles que cobreixen tot l'arc cronològic medieval.

***Seu Vella: l'esplendor retrobada (catàleg d'exposició)*, Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2003.**

Francesc Ruiz Quesada (ed.), *La pintura gòtica hispano flamenca. Bartolomé Bermejo i la seva època (Catàleg d'exposició)*, Barcelona: MNAC, 2003.

Joan Molina (ed.), *Bernat Martorell i la tardor del gòtic català: el context artístic del retaule de Púbol (Catàleg d'exposició)*, Girona: Museu d'Art, 2003.

Conté articles sobre diversos aspectes de l'obra del polifacètic Martorell, especialment del retaule de sant Pere Púbol.

Bible Historiale de Carles V, rei de França (La Haia, Rijksmuseum Meermannno-Westreenianum).

Col·laboradors

Jaume Turró (Malgrat, 1960). Doctor en Filologia Catalana i professor de la Universitat de Girona des de 1994. S'ha dedicat a l'estudi de la literatura catalana medieval dels segles XIV i XV i de l'humanisme a la Corona d'Aragó. Ha editat l'obra completa de Romeu Llull (1996) i diversos treballs sobre Bernat Metge, la novel·la *Curial e Güelfa*, Joanot Martorell («Joanot Martorell, escrivà de ració», *L'Avenç*, 273, octubre 2002), Joan Roís de Corella, Francesc Alegre, Ausiàs March, i la poesia i la novel·la de cavalleries i la cort («Una cort a Barcelona per a la literatura del segle XV», *Revista de Catalunya*, 163, juny 2001).

Enric Bassegoda Pineda (Espolla, 1977) és llicenciat en Filologia catalana per la Universitat de Girona, en la qual està adscrit com a investigador (Institut de Llengua i Cultura Catalanes, Secció Francesc Eiximenis). Actualment treballa en una tesi doctoral, dirigida pel doctor Jaume Turró, sobre la vida i l'obra de fra Bernat Hug de Rocafort i la poesia dels membres de l'orde de l'Hospital al segle XV. Ha publicat diversos articles en el camp de les lletres catalanes medievals.

Joan Ferrer (Calella, 1960) és doctor en Filologia Semítica i llicenciat en Teologia. Professor de Filologia a la Universitat de Girona i de Sagrada Escriptura a l'Institut Superior de Ciències Religioses de Girona. Ha estat col·laborador de l'eximi lingüista Joan Coromines i va tenir cura de culminar l'edició de l'*Onomasticon Cataloniae* i del *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* de Coromines. Ha estat traductor de la Bíblia al català i ha publicat diversos llibres de lingüística hebrea, aramea i siríaca.

Lluís Cifuentes i Comamala (Figueres, 1964) és doctor en Filosofia i Lletres (Història) per la Universitat Autònoma de Barcelona (1993). S'ha especia-

litzat en història de la ciència, de la salut i de la medicina a l'Edat Mitjana, sota el mestratge de Luis Garcia Ballester (CSIC, Barcelona) i de Danielle Jacquart (École Pratique des Hautes Études, París). Ha col·laborat a les *Arnaldi de Villanova Opera Medica Omnia (Regimen Almarie*, vol. X.2, amb M. R. McVaugh), i és autor de *La ciència en català a l'Edat Mitjana i el Renaixement* (Barcelona-Palma de Mallorca, 2002). Actualment, és investigador contractat del Programa Ramón y Cajal al Departament de Filologia Catalana de la Universitat de Barcelona.

Jordi Lorca Vidal (Figueres, 1977). Llicenciat en Filologia Catalana (1999) i en Filologia Hispànica (2000) a la Universitat de Girona. Ha obtingut una beca de recerca de la Generalitat i prepara la tesi doctoral «El Tractat de la guerra de Francesc Eiximenis, capítols 213-337 del *Dotzè del Crestià*», dirigida pel Dr Xavier Renedo. Actualment treballa com a professor a l'IES Pla de l'Estany de Banyoles i entrena dos equips de bàsquet de L'Escala.

M. Elisa Varela Rodríguez. Professora de Paleografia i d'Història Medieval a la Universitat de Girona. Vicedirectora del *Centre de Recerca de Dones Duoda* i des de fa uns anys té cura de la publicació de la revista *DUODA. Revista d'Estudis Feministes*. Ha publicat articles sobre els mercaders i comerciants catalans a la Mediterrània al segle XIV, i diversos treballs sobre la cultura escrita i la transmissió cultural a la baixa Edat Mitjana. Entre els seus treballs més recents destaquen: *El libro de Horas «de Carlos V»*, Biblioteca Nacional-Club Bibliófilo Versol, 2000; *El oficio de la Toma de Granada*, Granada: Diputació de Granada, 2003, i «Escriure i mercadejar a la Baixa Edat Mitjana», *Acta Historica et Archaeologia Mediaevalia*, 25, Barcelona: Universitat de Barcelona, 2004.

